

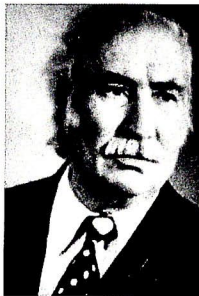

"MEHMAN" EKRANA NECƏ GƏLDİ?

S.Rəhimovun kinodakı tək əsəri...

1930-cu ildən ədəbi fəaliyyətə, sonralar da davamlı olaraq üzərində işlədiyi, əlavələr etdiyi "Şamo" romanı ilə başlayan, 1937-ci il repressiyasından salamat qurtara bilən Süleyman Rəhimovun (1900-1983) yazdığı "Mehman" povestinin ekranlaşdırılması bizim kino üçün əlamətdar hadisəydi...

4 may 1965-ci ildə "Azərbaycanfilm" kinostudiyası ssenari şöbəsinin müdiri İsaq İbrahimovla redaktor Əhmədəğa Qurbanovun imzaladığı rəyde "Mehman" əsəri əsasında müəllifin Firudin Aşurovla birgə yazdığı ədəbi ssenari barədə belə deyilir: "Povestdəki hadisələr Böyük Vətən müharibəsindən əvvəlki illərdə cərəyan etsə də, müəllifin toxunduğu məsələlər bu gün üçün də aktualdır; hüquq işçilərinin rüşvətxorlara, sosialist əmlakına xor baxanlara, əliəyriyə, canilərə qarşı, qanunun toxunulmazlığı uğrunda amansız mübarizə indi də birinci dərəcəli məsələlərdən hesab olunur. Əsərin qəhrəmanı təmiz, vicdanlı, sovet qanununu göz bəbəyi kimi qoruyan, bu yolda heç kimə güzəştə getməyən Mehman hər zaman hüquq işçilərinə nümunə sayıla bilər. Povestin məziyyətlərindən istənilən qədər danışmaq olar. Lakin ssenari haqqında eyni sözləri demək çətindir. Povestdəki aktual məsələlər kinematografiyaya xas olan təsvir vasitələri ilə əks etdirilməmiş, kino dilində tam dolğunluğu ilə ifadə olunmamışdır. Əksinə mexaniki ixtisar da bir qədər bayağılaşdırılmış şəkildə verilir. Bu da hər şeydən əvvəl ondan irəli gəlir ki, ssenarinin müəllifləri müqaviləyə əsasən povestin

motivlərindən istifadə edib, bu günkü həyatımızla əlaqədar olan yeni kinossenari yazmaqdan, əsəri sadəcə ixtisar etmiş, bəzən hətta bütöv epizodları belə povestdə olduğu kimi ssenariyə köçürmüşlər. Cəsarətlə demək olar ki, kinossenarinin ideya-bədii səviyyəsi povestdən qat-qat aşağıdır". Bu cümlələr yeni ssenariçi axtarşını gündəmə gətirir.

4 oktyabr 1965-ci ildə "Azərbaycanfilm" kinostudiyasının baş redaktoru olmuş İsa Hüseynova moskvalı müəllifin məktubundan: "Mən indi Qazaxfilmdə müəllifi olduğum filmin çəkilişindəyəm. Ətrafda baş verənlər mənə burda qalmağa məcbur edir. Rejissorun da, operatorun da ilk işidir. "Mehman" üzərində çalışmışam, bir çox işlər görülmüş, lakin kömür mədənlərindən Alma-Ataya gələndən sonra yorğunam deyə işi davam etdirə bilmirəm".

6 iyun 1966-cı ildə "Azərbaycanfilm" Bədii Şurasının iclasında "Mehman" filminin ədəbi ssenarisinin müzakirəsində Həsən Seyidbəyli belə deyir: *"Yoldaşlar, mən özüm vaxtilə bu əsərin ekranlaşdırılması üzərində çalışmışam və nə yaxşı ki, kinostudiya bu əsərin filmə çəkilməsinə qərar vermişdir. Və bu variant Süleyman Rəhimovun yaradıcılığına daha yaxındır. Əsərin özündə olduğu kimi, ssenaridə də çox maraqlı məqamlar vardır. Ssenari ona görə maraqla oxunur ki, burda insan taleləri ilə rastlaşırsan"*.

Əlisəttar Atakişiyev:

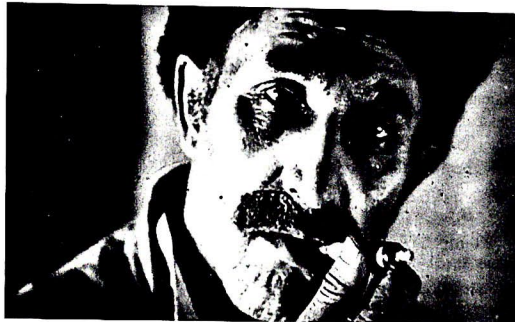
"Əsərdəki bir sıra epizodlar ixtisar edilməyib, hələ ki kino dilinə uyğunlaşdırılmayıb. Bunun səbəbi odur ki, ssenariçi sərbəst deyil. Əsər tamamilə necə var, ssenaridə də ehlə saxlanılıb. Ehlə yerlər var ki, orada

dialoqlar az olmalıdır..."

İsmayıl Əfəndiyev: "Məncə bu əsərin ekranlaşdırılması tamamilə doğrudur, ancaq ədəbi ssenari məni təmin etmir, çünki əsərdəki əhəmiyyətli epizodlar, obrazlar ədəbi ssenaridə əhəmiyyətini itirərək zəifləyib". "Əgər bu vəziyyətdə ssenarini qəbul etsək, sonradan əziyyət çəkərik..."

Süleyman Rəhimov: "Yoldaşlar, mən həmişə yaradıcılıqda iki janrdan qorxmşam; birinci dramaturgiyadır, ikincisi kino. Ancaq eyni zamanda hər ikisinə də mənim hörmətim vardır. Burada bir məsələ qaldırılır qanun məsələsi. İnsan elədir ki, ehlə ki vəzifə rolunu verdilər o həmişə bu cür olur. Başqa sözlə, insan vəzifə əsiri olur. Az-az adamlar vardır ki, belə hallarda özünü itirmir. Məsələn, povestdəki Kamilov kimdir? O deyib ki, Qanun mənəm, kontrol olmadıqda, xalq idarəçiliyi olmadıqda həddini aşır" fikri əsərin haqq-ədələtin əbədiyyətinə yönələn məğzini açır. Amal odur ki, insan təmiz olsun. Biri deyir donluğu azdır, biri deyir donluğu çoxdur. Donluğu azlar adətən çox vaxt rüşvət almır... Bir sözlə, bizim nəfsimiz bizi çox şeyə çəkir..."

Yaradıcılığa C.Cabbarlının "Sevil" pyesinin ilk tamaşalarında (1928) pioner Gündüzü oynamaqla başlayan, təşviqat kinojurnallarında çalışmış, 1933-cü ildə Bakı Fəhlə-Gənclər tetrına rəhbərlik etmiş İ.A.Savçenkonun "Qarmon", "May ayı" filmlərində ixtisasını artırmış, 1935-ci ildə "Tacikfilm" kinostudiyasında M.E.Vernerlə, D.İ.Vasilyevin ismailiyə təriqətini ifşa edən filminde komsomolçu Əbdürrəhman rolunu

oynayan, "Arşın-mal alan" filminin quruluşçu operatorlarından biri olmuş, "Sovet Azərbaycanı" sənədli filminə görə (rej. F.Kiselyovla birgə) IV Beynəlxalq Kann kinofestivalında elmi-kütləvi və pədaqoji filmlər üzrə münisflər heyətinin xüsusi mükafatını qazanmış (1951) kinorejissor Muxtar Dadaşovun "Mehman" povestinin motivləri əsasında quruluş verdiyi eymiadlı film ekranlaşdırılmanın uğurlu nümunəsi sayıla bilər.

Otuzuncu illərdə uçqar kəndə prokuror göndərilən gənc Mehmanın (Beybulat Vatayev) otağının divarına vurmaq istədiyi mıxın bağlamaların, boxçaların arasında "gizlənqaç" oynayan xanımı Züleyxanın (Flora Kərimova) əllərində görünməsi qədim folklor nümunəsi "Maral oyunu" elementlərini ekrana gətirir. Onların öpüşmə məqamında pəncərəyə çırpılan, üzərindəki kağızda "Rədd ol burdan!" yazılan daş gərginlik yaradır. Qaloşlu adamın (Rza Təhmasib) prokurorluğun heyətini süpürməsi, Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Kamilovun (Adil İsgəndərov) kabinetinin pəncərəsindən uşaq bağçasının müdiri Zərintacı (Nəcibə Məlikova) seyr etməsi, dəri papaqlı, enli kəmərlı müstəntiq Murtuzovun (Mustafa Mərdanov) şeypurlu, təbılli pionerlərin arasından keçməsi otuzuncu illər Azərbaycan kəndinin mənərəsini yaradır.

Gözleri qorxudulmuş insanların şikayətə gəlməyə cürət etmədiyi prokurorluğun həyətindeki mənzilin eyvanına çıxan Züleyxanın darıxması, hasarın o üzündəkilərin nəzərləri altında turnikdə fırlanan Mehmanın cinayət işlərinə yenidən baxılacağını Murtuzova bildirilməsi və nəhayət, baltanı qaldırıb kötüyü ikiye bölməklə Qaloşlu adamı heyrətləndirməsi audiovizuallığı daha da artırır.

Bıçaq gücünə Mehmana hədə-qorxu gəlmək istəyən Kamilovun sürücüsü Arifin (Hacıbaba Bağrov) sambo təlimi hesabına yerinə oturulması, günahkarın milisə işə düzəldilməsi prokurorun hünərini təsdiqləyir. . Küləkli havada qaranlıq otağa çıraq götürən Qaloşlu adamın yaratdığı vahimədən sonra Mehmanın ellərinin hərəkəti ilə divarda müxtəlif heyvan fiqurları göstərən vizual təsviri zənginləşdirir.

Kamilovun Zərincinin evində "dincəldiyi" məqamda gələn Arifin geriye qaytarıldığı pulların havaya sovrulması, Mehmanın iş otağının divarında portretlərin canlanması vizuallığı daha da artırır. Mehmanın anası Xatın nənənin (S.Mustafayeva) şəhərə qayıtmaq istəyən Züleyxanı dilə tutmasını eşidən Qaloşlu adamın fitnələr qurması peşəkar aktyor oyunu hesabına özünün canlı həllini tapır. Kəndarası torpaq yolda avtomasında gedərkən Kamilovla münasibəti pozulan sürücü Arifin küsüb getməsi, peyda olan Mehmanın sükan arxasına keçməsi, toy karvanındaki portretlər çeşidi və "Heyvagülü" rəqsi plastikanı zənginləşdirir.

Sözsüz ki, filmde yadda qalan epizodlar çoxdur. Və belə epizodlar filmin maraqla izlənməsinə zəmin yaradır.

Vahidovun kabinetində Kamilovun ittihamlarını qəbul edən Mehmanın məəniyi iflası onun çəkmiş. Mərkəzdən gələn məktub əsasında Kamilovun işdən azad olunmasının bildirilməsi vəziyyəti bərqərar edir. Qaloşlu adamın üzünə duracaq anbardar Məmmədخان müstəntiq

Murtuzovun gözü qarşısında bıçaqlayıb öldürdükdən sonra atlanıb əhalinin təqibi altında aradan çıxmağa cəhd göstərməsi, Mehmanın qoşa at qoşulmuş furqonla təqibinin təkerlərin sınıması səbəbindən yarımqıq qalması, canının yaralanması şerhin maneələri dəf etməklə cəzalandırılmasına şərait yaradır.

7 may 1969-cu il tarixli "Kommunist" qəzetində dərc olunan "Olmasın görə" məqaləsində sənətsünaslıq doktoru Mehdi Məmmədovun fikrincə, "Qırx il

ərzində sevile-sevile oxunan, təkrar-təkrar nəşr olunan, əldən-ələ gəzən, oxuculara həyat dersi ilə bərabər, bədii zövq və estetik həzz verən "Mehman" povesti əsasında çəkilən filmde əsas hadisələrin azsaylı personajlar üzərində qurulması, təfsilatın ixtisarı, bəzi epizodların janrın tələbinə uyğun olaraq yenidən işlənməsi yaxşıdır. Rza Təhmasibin Qaloşlu adamı nadir yaradıcılıq qələbəsidir. Adil İsgəndərovun ağılıq iddiasında olan, mənəmlilik xəyalı ilə yaşayan, haqq-ədəleti xudbin niyyətlərinə qurban edən Kamilovu yadda qalır. Mustafa Mərdanovun kiçilə-kiçilə böyüməyə çalışan, yaltaq, mənəbpərəst Murtuzovu təbii boyalarla yaratması təqdirəlayiqdir. Çox təəssüf ki, Züleyxa ilə Balş əsərdə olduğu kimi aşkarlanmır. Baş rolun ifaçısı B.Vatayevin Mehmanın ekranda əvvəldən-axıra dəyişməz, eyni cürə oynaması narazılıq doğurur. Son kadrlarda (yeni cavan prokurorun gəlişi səhnəsində) filmin ruhuna uymayan plakat tərzli bu təsiri bir qədər zəiflətməmiş olur". Bu fikirlər heç sözsüz ki, peşəkarın təhlili olsa da, sosrealizm plakatçılığını əks etdirən sonluq bərədəki son cümle ilə mənəce razılaşmamaq da olar...

P.S. Hər halda, bizcə S.Rəhimov nəsrini ekrana gətirmək və ona qiymət vermək heç də asan deyil...